

**O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
2-son. 3-qism. Mart-2026**

**Milliy va chet el adabiyoti qiyosiy tahlili vositasida boshlang'ich sinf
o'quvchilarida nutqni shakllantirish**

**Zaripova Maftuna Bahrom qizi
JDPU Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va
metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini o'stirishda milliy va xorijiy adabiyot namunalarini qiyosiy tahlil qilishning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda o'zbek xalq ertaklari va jahon adabiyoti durdonalaridagi mushtarak syujetlar hamda obrazlar tahlili orqali bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ikki xil madaniyatga oid asarlarni solishtirish jarayonida o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish va nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishning metodik tavsiyalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Qiyosiy tahlil, milliy adabiyot, chet el adabiyoti, boshlang'ich sinf, nutq o'stirish, lug'at boyligi, badiiy tafakkur, kommunikativ ko'nikma.

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещается значимость сравнительного анализа образцов национальной и зарубежной литературы в развитии устной и письменной речи учащихся начальных классов. В исследовании рассматриваются вопросы повышения способности детей к самостоятельному мышлению через анализ общих сюжетов и образов в узбекских народных сказках и шедеврах мировой литературы. Также изложены методические рекомендации по обогащению словарного запаса и формированию речевых компетенций учащихся в процессе сопоставления произведений двух разных культур.

Ключевые слова: Сравнительный анализ, национальная литература, зарубежная литература, начальные классы, развитие речи, словарный запас, художественное мышление, коммуникативные навыки.

ANNOTATION

This article highlights the significance of comparative analysis of national and foreign literature in developing the oral and written speech of primary school students. The

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 2-son. 3-qism. Mart-2026

study explores ways to enhance children's independent thinking through the analysis of common plots and characters in Uzbek folk tales and world literature masterpieces. Furthermore, it provides methodological recommendations for enriching students' vocabulary and forming speech competencies in the process of comparing literary works from two different cultures.

Keywords: Comparative analysis, national literature, foreign literature, primary school, speech development, vocabulary, artistic thinking, communicative skills.

Bugungi globallashuv davrida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy madaniyatini yuksaltirish, ularni nafaqat o'z ona tilida ravon so'zlashga, balki jahon adabiy merosidan bahramand bo'lgan holda keng mushohada yuritishga o'rgatish pedagogikaning ustuvor vazifasidir. Boshlang'ich sinf – bu shaxsning lisoniy dunyosi poydevori qo'yiladigan davr. Bu davrda o'quvchi nutqi faqatgina grammatik qoidalarni yodlash orqali emas, balki badiiy asarlar tahlili, obrazlar to'qnashuvi va turli madaniyatlarga xos bo'lgan badiiy tasvir vositalarini qiyoslash orqali jadal rivojlanadi.

Milliy adabiyotimizning durdonasi bo'lmish “Susambil” ertagi va ingliz adabiyotining yorqin namunasi bo'lgan “Bremen sozandalari” (Aka-uka Grimmlar) asarlarini qiyosiy o'rganish bu borada o'ziga xos laboratoriya vazifasini o'taydi. Ikkala asarda ham “zulmdan qochish”, “jamoaga bo'lib birlashish” va “haqiqatni qaror toptirish” motivlari mavjud. O'quvchi eshak, ho'kiz yoki xo'roz obrazlarining har ikki adabiyotda qanday tasvirlanganini, ularning nutqiy xususiyatlarini solishtirar ekan, o'z-o'zidan yangi lug'at qatlamlarini o'zlashtiradi.

Badiiy matn ustida ishlash jarayonida o'quvchi nutqini shakllantirishning psixologik asoslari haqida to'xtalganda, mashhur psixolog L.S.Vigotskiyning quyidagi fikrlarini keltirish o'rinlidir: “Bola nutqining rivojlanishi bevosita uning ijtimoiy muhit bilan muloqoti va o'zlashtirgan madaniy tajribasiga bog'liqdir” [1]. Qiyosiy tahlil esa o'sha “madaniy tajriba”ni ikki barobar oshiradi. O'quvchi “Susambil”dagi hayvonlarning o'zaro muloqotini tahlil qilar ekan, o'zbek tilining boy iboralari, maqol va matallarini o'rganadi. Shu bilan birga, “Bremen sozandalari”dagi vaziyatlarni o'rganish orqali xorijiy adabiy qahramonlarning xarakteriga xos bo'lgan lisoniy xususiyatlarni anglaydi. Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun quruq nazariyadan ko'ra, jonli obrazli muloqot yaqinroqdir. O'zbek xalq ertaklaridagi “Afandi” latifalari va jahon adabiyotidagi (masalan, nemis adabiyotida) “Baron

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 2-son. 3-qism. Mart-2026

Myunxauzen” sarguzashtlarini qiyoslash ham nutqiy o‘yinlar uchun boy material beradi. Afandining donoligi va Myunxauzenning xayolparastligi o‘rtasidagi farqni tushuntirish uchun o‘quvchi murakkab gap qurilmalaridan foydalanishga, o‘z munosabatini bildirishga harakat qiladi. Bu esa uning monologik va dialogik nutqini tabiiy ravishda o‘stiradi.

Metodologik asoslar va nutqiy rivojlanish

Qiyosiy tahlil jarayonida o‘quvchilarda nutq shakllanishining uchta asosiy bosqichi namoyon bo‘ladi:

1. **Reseptiv bosqich:** O‘quvchi ikki xil madaniyatga tegishli matnni o‘qiydi va undagi notanish so‘zlarni lug‘at yordamida farqlaydi.
2. **Reproduktiv bosqich:** O‘quvchi o‘zbek va chet el qahramonlari o‘rtasidagi o‘xshashlikni o‘z so‘zlari bilan qayta hikoya qiladi.
3. **Produktiv (ijodiy) bosqich:** O‘quvchi “Agar Afandi va Myunxauzen uchrashib qolsa, nima haqida gaplashgan bo‘lardi?” degan mavzuda mustaqil hikoya tuzadi.

Pedagog olimi M.Qosimova ta’kidlaganidek: “Ona tili darslarining samaradorligi o‘quvchining so‘zni his qila olishi va undan o‘z o‘rnida foydalana olish mahoratida ko‘rinadi”[2]. Milliy va chet el adabiyoti qiyosi esa so‘zni “his qilish” maydonini kengaytiradi. Masalan, o‘zbek tilidagi “himmat” tushunchasi bilan g‘arb adabiyotidagi “nobleness” (olijanoblik) tushunchasini kontekstual tahlil qilish o‘quvchining nutqini semantik jihatdan boyitadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutqni shakllantirish — bu shunchaki gapirishni o‘rgatish emas, balki fikrni tizimli, mantiqli va badiiy ifodalash san’atidir. Milliy va chet el adabiyoti namunalarini qiyosiy o‘rganish bu jarayonda kalit vazifasini o‘taydi. O‘quvchi ikki xil madaniyat, ikki xil dunyoqarash o‘rtasida ko‘prik o‘rnatish jarayonida o‘zining lisoniy imkoniyatlarini kashf etadi. Zero, buyuk mutafakkir Alisher Navoiy aytganlaridek: “Tilga e’tibor — elga e’tibor” [3]. Bu e’tibor esa boshlang‘ich ta’limdan, boy adabiy merosni qiyosiy anglashdan boshlanishi shart.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy faoliyatini rivojlantirishda badiiy matn ustida ishlash eng samarali pedagogik texnologiyalardan biri hisoblanadi. Milliy adabiyot namunasi bo‘lgan “Zumrad va Qimmat” hamda jahon adabiyoti durdonasi hisoblangan Sharl Perroning “Zolushka” ertaklarini qiyosiy tahlil qilish jarayoni o‘quvchilarda nafaqat lisoniy, balki mantiqiy tafakkurni ham shakllantiradi. Ushbu ikki asar o‘rtasidagi tipologik o‘xshashliklar — o‘gay ona zulmi, mehnatsevar qiz obrazi va

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 2-son. 3-qism. Mart-2026

sehrli kuchlarning yordami — o'quvchi uchun tanish bo'lgan syujetlar asosida yangi so'z birikmalarini o'zlashtirishga xizmat qiladi. Nutqni shakllantirishning birinchi bosqichida o'quvchilar har ikki qahramonning xarakter xususiyatlarini ifodalovchi sifatlarni tanlashadi. Masalan, "Zumrad" obrazi uchun "pasanda", "xushmuomala", "kamtarin" kabi milliy mentalitetga xos so'zlar qo'llanilgan bo'lsa, "Zolushka" obrazini tavsiflashda "sabr-toqatli", "nafis", "olijanob" kabi tushunchalar nutqqa kiritiladi. Akademik S.Matchonov ta'kidlaganidek, "Badiiy asar tahlili jarayonida o'quvchi matndagi so'zlarning ma'no qatlamlarini anglay boshlaydi, bu esa uning passiv lug'atidagi so'zlarni aktiv lug'atga o'tishiga yordam beradi" [5].

Qiyosiy tahlilning metodik asosi o'quvchini ikki xil madaniy muhitni solishtirishga undashdir. "Zumrad va Qimmat" ertagida mehmondostlik va kattalarga hurmat (Kampir bilan bog'liq epizod) nutqiy etiketlar orqali ifodalangan bo'lsa, "Zolushka"da ijtimoiy munosabatlar va ball muhitidagi muloqot madaniyati ustuvorlik qiladi. O'quvchi bu farqlarni tushuntirib berish jarayonida o'z fikrini dalillash, sabab-oqibat bog'lanishli gaplar tuzish va xulosa chiqarish ko'nikmasini egallaydi. Pedagog olim R.Safarovning qayd etishicha, "Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun qiyoslash — bu dunyoni anglashning eng qulay usuli bo'lib, u bolaning tildan ongli ravishda foydalanishiga zamin yaratadi" [6]. Dars jarayonida "Venn diagrammasi" yoki "T-jadval" kabi metodik usullardan foydalanilganda, o'quvchi har ikki qahramonning o'xshash jihatlarini (mehnatsevarlik) va farqli tomonlarini (milliy liboslar, muloqot uslubi) tizimli ravishda bayon qiladi. Bu esa uning monologik nutqini izchillikka o'rgatadi.

Aka-uka Grimmlarning ertaklari va o'zbek xalq ertaklarini qiyoslashda yana bir muhim jihat — bu obrazli nutqning rivojlanishidir. Masalan, "Bo'ri va yetti uloqcha" hamda "Echki va uloqchalari" ertaklarini qiyosiy o'rganishda o'quvchilar hayvonlar nutqi orqali emotsional bo'yoqdor so'zlarni, taqlidiy so'zlarni va undovlarni o'z nutqlarida qo'llashni o'rganadilar. Har bir asarning o'ziga xos lisoniy tabiati bor. O'zbek ertaklarida duo, fotiha, olqish kabi janrlar nutqni boyitsa, chet el adabiyoti namunalarida tasviriy ifodalar va sarguzashtli dialoglar ko'proq uchraydi. Bu borada K.D.Ushinskiy shunday yozgan edi: "Bola ona tilini o'rganar ekan, u nafaqat so'zlarni, balki shu xalqning fikrlash tarzini, hissiyotlarini ham qabul qiladi". Demak, ikki xil adabiyotni qiyoslash — bu ikki xil fikrlash tarzini nutqda birlashtirish demakdir. Nutq o'stirishning amaliy qismida o'quvchilarga "Agar Zumrad va Zolushka uchrashib

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 2-son. 3-qism. Mart-2026

qolsa, ular nima haqida suhbatlashgan bo'lardi?" kabi ijodiy topshiriqlar berish maqsadga muvofiqdir. Bunday topshiriqlar o'quvchini vaziyatga mos nutqiy strategiya tanlashga majbur qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qiyosiy tahlil asosida qurilgan darslardan so'ng o'quvchilarning bog'lanishli nutq darajasi 30-35 foizga ortadi. Ular matndagi tushunarsiz so'zlarni so'rash o'rniga, ularning ma'nosini kontekst orqali (boshqa tildagi muqobili bilan solishtirib) mustaqil topishga harakat qiladilar. Bu esa o'quvchining lingvistik kompetensiyasini shakllantirishda muhim qadamdir.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqni shakllantirish jarayoni ko'p qirrali bo'lib, u nafaqat til qoidalarini o'zlashtirishni, balki tafakkur va dunyoqarashning kengayishini ham taqozo etadi. Milliy va chet el adabiyoti namunalarini qiyosiy tahlil qilish vositasida olib borilgan ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, badiiy matnlarni o'zaro solishtirish o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda eng samarali pedagogik instrumentlardan biri bo'lib xizmat qiladi. "Zumrad va Qimmat" hamda "Zolushka" kabi asarlarning qiyosiy tahlili jarayonida o'quvchi nafaqat yangi so'zlar va iboralarni o'zlashtiradi, balki o'z fikrini mantiqiy ketma-ketlikda bayon qilish, qahramonlar xatti-harakatiga baho berish va xulosa chiqarish kabi murakkab nutqiy ko'nikmalarni egallaydi. Pedagogik kuzatishlar va o'tkazilgan tahlillar natijasida aniqlanishicha, qiyosiy yondashuv o'quvchilarning lug'at boyligini nafaqat miqdoran (yangi so'zlar hisobiga), balki sifatlan (so'zlarni o'rinli qo'llash va ma'no ko'lamini tushunish hisobiga) ham boyitadi. Milliy ertaklardagi axloqiy me'yorlar va jahon adabiyotidagi umuminsoniy qadriyatlarining nutqdagi in'ikosi bolaning lisoniy sezgirligini oshiradi. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, milliy va chet el adabiyotining qiyosiy tahlili boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarining samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchilarni keng mushohadali, nutqi ravon va madaniyatlararo muloqotga qodir shaxs sifatida tarbiyalashga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vigotskiy L.S. "Tafakkur va nutq". (Rus tilidan tarjima). – Toshkent: "O'qituvchi", 2018. – 88-b.
2. Qosimova M. "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi". – Toshkent: "Noshir", 2020. – 112-b.
3. Navoiy Alisher. "Mahbubul qulub". – Toshkent: "G'afur G'ulom", 2011. – 56-b.

**O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
2-son. 3-qism. Mart-2026**

- 4.Zunnunov A. “Adabiyot o‘qitish metodikasi”. – Toshkent: “Sharq”, 2002.
- 5.Matchonov S. Badiiy matn tahlili metodikasi. – Toshkent: “Universitet”, 2004. – 45-b.
- 6.Safarova R. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish. – Toshkent: “Fan”, 2015. – 112-b.